

27. BÖLÜM / CHAPTER 27

2000 SONRASI TÜRKİYE'DE ENGELLİ HAREKETİ

THE DISABILITY RIGHTS MOVEMENT IN TURKEY AFTER 2000

Engin YILMAZ*

*Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
e-posta: engin_yilmaz@yahoo.com

DOI: 10.26650/B/AA09.2020.007.27

ÖZ

Bu yazıda, 2000'li yıllardaki engelli sivil toplum hareketinin bir resmi çizilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda ilkin 2000 öncesi genel manzara irdelenerek, engelli hareketini belirleyen teknolojik gelişmeler ve hukuki sürece değinilmiş, bunun sonucunda 2000 sonrası hareketin temel özellikleri ortaya konmuştur. Buna göre 2000'li yıllarda engelli sivil toplumun üç özelliği öne çıkmıştır: 1) hak temelli yaklaşım, 2) karar mekanizmalarına etkin katılım ve 3) yatay örgütlenme. Bu üç temel başlık Kasım 2018'de gerçekleşen Dünden Bugüne Engellilik - Engellilik Araştırmaları Konferansı'nda Türkiye'de Engellilik Hareketi başlıklı panelde söz alan konuşmacıların konuşmaları ve literatür eşliğinde tartışılmıştır. Son olarak da 2020'li yıllarda engelli sivil toplum hareketini nelerin beklediği, çoklu örgütlerin nasıl bir araya gelebileceği ve ekonomik sürdürülebilirliği nasıl sağlayacağı gibi sorulara yanıt aranmıştır.

Anahtar Kelimeler: Engelli hareketi, sivil toplum, hak temelli yaklaşım, karar mekanizmaları, yatay örgütlenme

ABSTRACT

This study surveys the disability rights movement in the 2000s, initially by examining the general landscape before 2000, technological developments, and legal processes that have affected the movement. From this foundation, the basic features of the post-2000 movement are revealed. Accordingly, three characteristics of disabled civil society in the 2000s emerge: 1) a rights-based approach, 2) effective participation in decision-making mechanisms, 3) a horizontal organization structure. These three features are discussed in light of literature on the field, and the remarks of speakers on the "Disability Rights Movement in Turkey" panel convened at the Disability Studies Conference - Past and Future of Disability, in November 2018. Finally, answers are sought to the questions of what might await the disabled civil society movement in the 2020s, how multiple organizations could come together, and how to achieve economic sustainability.

Keywords: Disability movement, civil society, rights based approach, decision making mechanisms, horizontal organization

Giriş

Körlere Işık Derneği, Körlere Mutluluk Derneği, Görmeyenleri Koruma Derneği, Altı Nokta Körleri Eğitim ve Kalkındırma Derneği, Körleri Eğitim ve Kalkındırma Derneği, Türkiye Görmeyenleri Eğitim ve Himaye Derneği, Sağır ve Dilsizler Derneği, Türkiye Sağır Dilsiz Körler Topluluğu Cemiyeti, Türkiye Sağır ve Dilsizler Derneği, İzmir Sağır ve Dilsizleri Koruma Derneği, Türkiye Sakatlar Derneği.¹ Tüm bu sivil toplum kuruluşları 1940-1980 yılları arasında kurulan engelli derneklerinden sadece bazılarını oluşturmaktadır. Emin Demirci 1987 yılında tamamladığı Yüksek Lisans tezinde bu kuruluşlardan 12 tanesiyle yaptığı görüşmeleri özetlemiştir.² İsimlere dikkatle bakıldığında eğitim, koruma, himaye, kalkınma gibi kavramların öne çıktığı görülmektedir. Emin Demirci, Türkiye’de kurulan ilk engelli derneğinin Türkiye Kör, Sağır ve Dilsizler Dayanışma Cemiyeti olduğunu söylemektedir.³ Cemiyetin kuruluş tarihi ise 1940’tır.⁴ Bugün Altı Nokta Körler Derneği olarak bildiğimiz yapı ise 21 Mart 1950 tarihinde Altı Nokta Körleri Eğitim ve Kalkındırma Derneği adıyla kurulmuştur. Mitat Enç tarafından kurulan derneğin genel sekreteri olan kör avukat Gültekin Yazgan 1950 yılında katıldığı bir radyo konuşmasında en büyük amaçlarının İzmir’de faaliyetlerini sürdüren Kör ve Sağırlar Okulunun engel grubuna göre ikiye ayrılması gerektiğini ve ayrı bir körler okulu kurulması olduğunu belirterek aslında körlerin en temel sorununun eğitim olduğunu ifade etmiştir.⁵

Bu çalışmada; panel katılımcıları ve alandaki literatür ışığında, yardım, eğitim, himaye ve koruma odaklı bir hareketin zamanla hak temelli bir yapıya nasıl dönüşme yolunda ilerlediği irdelenmeye çalışılmıştır. Yine bu yazı; engelli hareketinin nasıl bu dönemden 2000’li yıllardaki hak temelli çalışan, karar mekanizmalarına etki eden bir yapıya geldiğini ele almaktadır. Bunu yaparken, önce 1980-2000 arasındaki geçiş dönemi irdelenecek, teknolojinin önemi ve bu süreçteki etkisi tartışılacaktır. Ardından İstanbul Üniversitesi tarafından 2018 yılının Kasım ayında düzenlenen “Dünden Bugüne Engellilik” alt başlığı ile düzenlenen 2. *Engellilik Araştırmaları Kongresinin* “2000 Sonrası Engelli Hareketi” adlı paneline katılan konuşmacılar ve literatür ışığında son 20 yılda hareketin sacayağını oluşturan üç başlık ele alınmaktadır: Hak temelli yaklaşım, karar mekanizmalarına etkili katılım ve yatay örgütlenme. Son olarak 2020 sonrası engelli hareketini nelerin bekliyor olabileceği tartışılmaktadır.

- 1 Emin Demirci, *A Survey of Adult Education Services of the Associations of the Handicapped in Ankara, İstanbul and İzmir* (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987), 10-18.
- 2 Demirci, “A Survey of Adult Education Services”.
- 3 Demirci, “A Survey of Adult Education Services”.
- 4 Demirci, “A Survey of Adult Education Services”.
- 5 Engin Yılmaz ve Adem Vural, “Altı Nokta Körler Derneğinin Kurucularından Gültekin Yazgan’ı Anma ve Engellilik Üzerine Konuşmalar”, erişim: 15 Ağustos 2019, <https://www.dunuyayaseslen.com/icerik/1-subat-2012-engelsiz-erisimli-saatler>

1. 1980 Yılı Öncesi İçin Kısa Bir Değerlendirme

Kör Müzisyen Prof. Dr. Önder Kütahyalı, Selim ve Kerim Altınok'un internet sayfasında bulunan anılarında, eğitim sorununun ne denli ciddi olduğunu şu sözleriyle anlatmıştır:

Ben oldukça iyi keman çalıyordum ve Ankara Devlet Konservatuarı'na gönderilmem gündemdeydi. Sanırım 1952 yılının Mart ayındaydık. Hocamız Mitat Enç, Millî Eğitim Bakanlığının bir genelge yayımlamasını sağladı. Buna göre ilkokulu bitiren görme engelliler, öbür okullarda gören öğrencilerle birlikte eğitim yapabileceklerdi. Böyle bir gelişme üzerine ve 1952 yılının Temmuz ayında, arkadaşlarım Hüdaverdi Gaffaroğlu, Şükran Kırıcı ve ben, Ankara Devlet Konservatuarı'na başvurduk. Kurumun Baş Müdür Yardımcısı değerli ozanımız Cahit Külebi, ilk görüşmemizde bizi tepkiyle karşıladı. Kendisine genelgeyi anlattık. Körler okulunu telefonla aradı ve Müdür Yardımcımız Sayın Emin Sağlamer, hocaya metni okudu.⁶

Emin Demirci, bu sıralarda kurulan derneklerin çoğunun isminde "Eğitim" kelimesi geçmekle birlikte eğitimden anlaşılan şeyin daha çok üyelere burs bulabilme, eğitim araç gereçlerini onlara sağlama olduğunu belirtmektedir.⁷ Dernek üyelerinin çoğu hayırsever kişilerdir ve bağışlar önemli bir rol oynar.

Özellikle 1960 sonrası sayıları artan derneklerin yaptıkları en önemli faaliyetlerden birisi de müzik gruplarıdır. Bu yıllarda acınası nağmelerle sokaklarda şarkı söyleyip enstrüman çalan birçok grup ortaya çıkmıştır. Hal böyle olunca dernek isimlerindeki koruma, himaye etme, eğitim kelimeleri daha çok anlam kazanmaktadır. Yani aslında 1940-1980 dönemini kendi sorunlarına sahip çıkacaklar için eğitimi sakat bireylerin yetiştiği bir kuluçka dönemi olarak nitelemek mümkündür.

2. 2000'li Yıllara Doğru Engelli Hareketinin Doğuşu

Bizi günümüze getiren ve 2000'li yıllarla birlikte daha açık ifade edilen, daha görünür olmaya başlayan engelli hareketi nasıl doğuyor? Bunu anlayabilmek için 1980'li yıllara gitmek yerinde olacaktır. Emin Demirci, 1980 darbesi sonrası tüm dernek ve sendikaların faaliyetlerine son verilirken kör örgütlerinin faaliyetlerine kısa bir süre sonra izin verildiğini belirtmektedir.⁸ 1980'den önce çeşitli örgütlerde yer alan aydın körlerin kör örgütlerine dönerek birikimlerini buralarda değerlendirmeye başladıklarından ve körlük olgusunu yeniden keşfettiklerinden bahsetmektedir.⁹

6 Selim Altınok ve Kerim Altınok, "Prof. Önder Kütahyalı'nın Meslek Yaşamı Konusunda Kendi Anlatımı", erişim: 15 Ağustos 2019, <https://www.dunyayaseslen.com/icerik/1-subat-2012-engelsiz-erisimli-saatler>

7 Demirci, "A Survey of Adult Education Services of the Associations of the Handicapped".

8 Emin Demirci, *Homeros'tan Aşık Veysel'e: Tarihte ve Toplum Yaşamında Körler (Bilgelik mi, Çaresizlik mi?)* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2005).

9 Demirci, *Homeros'tan Aşık Veysel'e: Tarihte ve Toplum Yaşamında Körler*.

1980 ortalarında sakat bireyler kendi örgütlerinde inisiyatifi ele almayı başararak kendi kaderlerini belirleme yolunda önemli bir adım atmışlardır. Bunu 1990’lı yıllardaki eylemlilik süreci takip etmiştir. Bu süreç 1997 yılında Özürlüler İdaresinin kurulması için çıkartılan Özürlüler İdaresi Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile yeni bir merhaleye kavuşmuştur. 2000 sonrasında Türkiye’nin AB adaylık sürecinin başlaması ve uyum yasaları kapsamında 2004’te Dernekler Kanunu’nun değişmesi, 2005 yılında çıkarılan Engelliler Hakkında Kanun’un yürürlüğe girmesi ve Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi’nin kabulü, 2000 sonrası engelli hareketine kaynaklık eden diğer yasal dayanaklardır.¹⁰

2000’li yıllardaki engelli hareketini belirleyen bir başka unsur ise teknolojik gelişmelerdir. Özellikle bilişim alanında yaşanan yenilikler 2000 sonrası engelli hareketine önemli bir alt yapı sağlamıştır. İlk bilgisayar kursu 1 Eylül 1992’de açılmış, bunu Boğaziçi Üniversitesi öğrencileri için açılan kurslar takip etmiştir.¹¹ Bu ilk dönemin dernek ve üniversite kursiyerleri arasında 2000 sonrası engelli hareketine yön verecek Kerim Selim Altınok, Selen Özel, Çağrı Doğan gibi isimler de vardır.

1990’lı yılların ortalarında Emin Demirci’nin kurduğu şirketin çabalarıyla ilk Türkçe metinden sese konuşma motoru (TTS) hayatımıza girmiştir. Bilişim okuryazarı olan engellilerin sayısı yavaş yavaş artmıştır. Nitekim 2000-2002 yılları arasında Bilkent Üniversitesi çatısı altında oluşturulan ve Mustafa Akgül tarafından kurulan “Körler e-Posta Grubu”nun gruptaki kör üye sayısı ancak 78 kadardı.¹² Bugün benzer amaçla kurulmuş olan Teknokör Grubu’nun üye sayısı ise Yönetici Erhan Patlak’ın raporuna göre 16 Ağustos 2019 itibarıyla 2.131’e ulaşmıştır.¹³ Dikmen Bezmez ve Sibel Yardımcı, Bülent Küçükaslan tarafından kurulan “Engelliler.Biz Platformu”nun ise 2010’lu yıllara yaklaşan dönemde 30 binden fazla üyesi olduğunu belirtmektedir.¹⁴ Eğitimde Görme Engelliler Derneği Başkanı Emre Taşgın da Görme Engelli Öğrenciler Platformu üye sayısının 1.000’den fazla olduğunu belirtmektedir.¹⁵

10 *Dernekler Kanunu*, Kanun Tertip: 5, Resmî Gazete, 23.11.2004, sayı: 25649; *Engelliler Hakkında Kanun*, Tertip: 5, Resmî Gazete: 07.07.2005, sayı: 25868 Kabul Tarihi: 01.07.2005; *Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun*, Kanun No. 5825, Kabul Tarihi: 3/12/2008, <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5825.html>

11 Beyaz Ay Derneği’nden Lokman Ayva ile yapılan görüşme, 17 Ağustos 2019.

12 Bilkent Üniversitesi çatısı altında kurulan ilk e-posta listesinin yöneticilerinden İbrahim Elibal ile yapılan görüşme, 15 Ağustos 2019.

13 Kapalı grup konuşması, erişim: 10 Ağustos 2019, <https://groups.google.com/forum/#!forum/tekno-kor>

14 Dikmen Bezmez ve Sibel Yardımcı, “In Search of Disability Rights: Citizenship and Turkish Disability Organizations”, *Disability & Society* 25/5 (2010): 603-615.

15 Kapalı grup konuşması, erişim: 10 Ağustos 2019, <https://groups.google.com/forum/?pli=1#!forum/gormeengelligrenciler>

Tüm bu teknolojik gelişmeler 2000 sonrası engelli örgütlenmesi ve hareketinin öncekinden çok farklı bir düzlemde ilerlemesinin altyapısını ortaya çıkaran etmenlerdir.

3. 2000 Sonrası Engelli Hareketinin Temel Sacayakları

Aşağıdaki satırlarda, Kasım 2018’de İstanbul Üniversitesi tarafından “Dünden Bugüne Engellilik” alt başlığı ile düzenlenen 2. Engellilik Araştırmaları Kongresi’ndeki 2000 Sonrası Engelli Hareketi başlıklı tarafımdan yönetilen panele katılan Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneğinden Süleyman Akbulut, Otizm Dernekleri Federasyonundan Ergin Güngör, Engelli Kadın Derneğinden Beyza Ünal, İşitme Engelliler ve Aileleri Derneğinden Onur Cantimur ve Eğitimde Görme Engelliler Derneğinden Emre Taşgın’ın görüşleri doğrultusunda 2000 sonrası engelli hareketinin bir resmi çizilmeye çalışılacak. Paneldeki konuşmalar ve alandaki literatür 2000 sonrası hareketin 3 temel sacayağı üzerine oturduğunu gösteriyor: Hak temelli yaklaşım, karar mekanizmalarına etkin katılım ve yatay örgütlenme. Yazının kalan kısmı bu üç sacayağını panelistlerin nasıl değerlendirdiklerini alıntılarla açıklamak üzere kurgulanmıştır.

3.1. Hak Temelli Faaliyetler

Panelistlerimizin görüşlerine geçmeden önce hak temelli örgütlenmeyle neyin kastedildiği kısaca açıklanmalıdır. Fuat Keyman, sivil toplumun gelişimini üç evreye ayırır: 1) 17. yüzyılda kentleşme ile başlayan dönem, 2) 1980 sonrası otoriter rejimlerin gücünü kaybetmesiyle başlayan dönem, 3) 1990’lı yıllar sonrası daha çok kurumsallaşan sivil toplum kuruluşlarının karar mekanizmalarına daha etkin katılmaya başladığı dönem.¹⁶ Keyman’a göre, birinci evre 17. yüzyılla birlikte, kentleşme, modern devlet ve serbest piyasa ekonomisinin çıkışıyla kullanılan sivil toplum kavramı ile başlamaktadır.¹⁷ Söz konusu dönemdeki sivil toplumun amacı bireysel haklar ve mülkiyet hakkının korunması olarak görülmüştür.

İkinci evre 1980’li yıllarla başlar.¹⁸ Bu yıllarda otoriter rejimler yerlerini daha demokratik rejimlere bırakırken, demokratikleşmenin etkisiyle bireysel hakların yanı sıra farklılıkların ve kimliklerin daha çok ifade edilmesi ve bunların korunması gibi konuları ele almaktadır. Kadın hareketi, LGBT hareketi ve etnik kimlikler bu dönemde daha çok ifade edilmeye başlanmıştır. Dikmen Bezmez ve Sibel Yardımcı bu süreci farklılıkların bir potada eritilmesi sürecinin değişimi ve yeni yurttaşlık bilinci olarak yorumlamaktadırlar.¹⁹

16 E. Fuat Keyman, “Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları”, *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları No:4*, haz: Arzu Karamani (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2004), erişim: 24 Aralık 2009, http://stk.bilgi.edu.tr/docs/keyman_std_4.pdf

17 Keyman, “Sivil Toplum”.

18 Keyman, “Sivil Toplum”.

19 Bezmez ve Yardımcı, “In Search of Disability Rights”, 603-615.

Fuat Keyman’a göre üçüncü evre sivil toplumun 1990’lı yıllarla birlikte daha çok kurumsallaşması sonucu gelişmiştir²⁰. Sivil toplum, bu evreyle birlikte, yönetim erkinin karar alma mekanizmalarında daha fazla söz sahibi olmuştur. Dikmen Bezmez ve Sibel Yardımcı, yurttaşlığın artık yalnızca devlet tarafından tanımlanmış hak ve sorumlulukları gösteren bir durumdan çok, tarafların sürekli mücadele ve uzlaşmaları sonucu ortaya çıkan bir süreç olduğu konusunun literatürde daha çok tartışıldığını belirtmektedirler.²¹

Meseleyi engelli örgütleri açısından yorumlarsak; 2000 sonrası engellilik hareketini Fuat Keyman’ın ikinci ve üçüncü evrelerine benzetebiliriz. Dikmen Bezmez ve Sibel Yardımcı bu amaçla 1960 yılında kurulan Türkiye Sakatlar Derneği ile “Engelliler.Biz Platformu”nun çalışmalarını karşılaştırmıştır.²² Bu karşılaştırma 10 binden fazla üyesi olmasına karşılık Türkiye Sakatlar Derneğinin günümüzde daha az hareketli olduğunu, “Engelliler.Biz Platformu”nun 2005 sonrası yaptıkları e-mail ve faks kampanyalarıyla engelli politikalarının belirlenmesinde etki yarattığını ortaya koymuştur.²³

Aslında ülkemizde 2000 sonrası yaşanan hak temelli faaliyet süreci ABD ve İngiltere’de 1960-1970 döneminde daha çok yaşanmıştır. Dikmen Bezmez ve Sibel Yardımcı, Vietnam Savaşı’nın ABD’de engelli hareketini şekillendirmesini;²⁴ Michael Oliver ise İngiltere’de sosyal modelin nasıl doğduğunu araştırmıştır. Oliver, o yıllardaki iki engelli grubun mücadelesini özetlemiştir.²⁵ Buna göre, bir sakat örgütü devletin engellilere daha fazla yardım yapmasını önermiş, kısaca UPIAS (Union of the Physically Impaired Against Segregation) olarak bilinen Tecride Karşı Fiziksel Sakatlar Birliği ise kişiyi asıl engelli yapan şeyin fiziksel düzenlemeler ve toplumsal tutumlar olduğu üzerinde durmuştur.²⁶ 1976 yılındaki meşhur bildirimlerindeki şu cümle çok dikkat çekicidir: “Engellilik yeti yitiminin üzerine inşa edilen kısıtlamalardır.”²⁷ Tam da bu nedenle hak temelli yaklaşım, yeti yitimini engele dönüştüren bariyerlerin ortadan kaldırılması olmalıdır ve bunun yolu bağış ve hayırseverlik değildir. 1960 ve 1970’li yıllardaki bu mücadele Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 1981’i Engelliler 10 Yılı ilan etmesiyle sonuçlanmıştır. Bunu ABD ve İngiltere’de çıkan engelli yasaları izlemiştir.

20 Keyman, “Sivil Toplum”.

21 Bezmez ve Yardımcı, “In Search of Disability Rights”, 603-615.

22 Bezmez ve Yardımcı, “In Search of Disability Rights”, 603-615.

23 Bezmez ve Yardımcı, “In Search of Disability Rights”, 603-615.

24 Bezmez ve Yardımcı, “In Search of Disability Rights”, 603-615.

25 Michael Oliver, *Understanding Disability: From Theory to Practice* (London: Macmillan, 1996).

26 UPIAS, *Fundamental Principles of Disability* (London: Union of the Physically Impaired Against Segregation, 1976).

27 UPIAS, *Fundamental Principles of Disability* (London: Union of the Physically Impaired Against Segregation, 1976).

Dikmen Bezmez ve Sibel Yardımcı'nın tanımıyla hak temelli yaklaşım, engelli bireylerin bağımsızlığına vurgu yaparak bireyin yaşamı, eğitimi ve istihdamının bağış ve ailelere bağılı olmaması gerektiğini, sosyal haklar olarak sağlanmasının önemini savunmuşlardır.²⁸ O yüzden 2000 sonrası hareketi bu çerçevede düşünmemiz daha doğru olacaktır.

Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneğinden (TOHAD) Süleyman Akbulut hak temelli yaklaşımı savunan örgütlerin gelişimine giden yolu şöyle ele almıştır:

1990'lı yıllarda ne oldu, ben önemli görüyorum; hareketin, engellilerle ilgili çalışan STK'ların hareketi aktive olmaya başladı. Körler derneği, onların yaptığı yürüyüşler vardır; 1997 yılında çıkan KHK ile hareketin etkisi büyüdü. Sakat hareketi o sırada bir görünürlük sağlıyor. Çok önemli bir katkı. Her şeye rağmen. O biraz dikkatlerin sakatların üzerine dönmesine sebep oldu. Bu böyle olunca partiler fark etmeye başladı. O sıralarda durum daha ziyade sosyal yardımlar ve medikal yaklaşımlar üzerinden kurgulandı. Sakat hareketi bu noktadan itibaren bununla mücadele etmeye başladı. 2000'li yıllarda ne oldu? STK sayısında patlama oldu... 2004 yılında dernekler kanununun değişmesi, 2005 yılında yapılan kanun değişikliği. Orada şu da çok önemliydi, devlet bu işi organize ediyordu. Türkiye Sakatlar Konfederasyonu vardı ve devlet aslında onu örgütliyordu. AB uyum yasalarıyla birlikte bunun değişmesi çok şeye sebep oldu. Farklı konfederasyonlar çıkmaya başladı ve bu çok önemli bir şey...²⁹

Süleyman Akbulut'un vurguladığı gibi 1997 yılında (Özürülüler İdaresinin kurulması ve görevleri hakkındaki ilk önemli kanun hükmünde kararname, 2004 dernekler yasasının değişimi ve 2005 yılında çıkan Engelliler Hakkında Kanun 2000 sonrası kurulan engelli örgütlerine önemli bir alan açmıştır.

Dikmen Bezmez ve Sibel Yardımcı hak temelli örgütlerin önündeki en önemli engellerden birinin eski örgütlerin yardım ve bağışaya dayalı geleneksel bir sistemleri olmasına bağlamaktadır.³⁰ Öyle ki, birçok örgütün bulunduğu binalar belediye ve kamu tarafından sağlandığı için, örgütlerin konumunu kaybetmek pahasına eylemlilik sürecinde bulunması kolay olmayan bir durumdur. 2000 sonrası bu bağımlılığı değiştiren unsurlardan birisi de Türkiye'nin AB adaylığı ve bunun sonucunda derneklere çeşitli kuruluş ve vakıfların sağladıkları birtakım fonlar olmuştur. İşitme Engelliler ve Aileleri Derneğinden (İED) Onur Cantimur bunu şöyle özetliyor:

Bizim derneğimiz Avrupa Birliği tarafından finanse edilen ve sivil toplum geliştirme merkezi tarafından sürdürülen birlikte programı yerel sivil toplum örgütleri destek programı

28 Bezmez ve Yardımcı, "In Search of Disability Rights", 603-615.

29 Süleyman Akbulut, "Türkiye'de Engellilik Hareketi Paneli", 2. *Engellilik Araştırmaları Konferansı: Dünden Bugüne Engellilik*, 15-16 Kasım 2018, İstanbul.

30 Bezmez ve Yardımcı, "In Search of Disability Rights: Citizenship and Turkish Disability Organizations", 603-615.

tarafından desteklenmektedir. Bu ne demektir, Türkiye’nin en etkili hak temelli dernekleri arasında demektir. 42 tane kazandırma programı, Avrupa Birliği tarihinde ilk defa açılmış bir fon.³¹

Sivil Toplum Geliştirme Merkezi ve Sabancı Vakfı ile yaptıkları savunuculuk projelerinden bahseden Süleyman Akbulut ve Eğitimde Görme Engelliler Derneğinden (EGED) Emre Taşgın da alınan bu tarz devlet dışı yardımların kurumların daha bağımsız bir duruş sergilemelerine destek oluşturduğunu savunmaktadır.

Biraz da panele katılan örgütlerin ne gibi hak temelli faaliyetlerde bulduklarına bakalım. Süleyman Akbulut ayrımcılığa karşı mücadele süreçlerini şu sözleriyle değerlendirmiştir:

İlki engelli ayrımcılığını önleme platformu, görme özürülüler derneği olarak çalıştık. Sabancı Vakfının desteği önemliydi. Ortak iş birliği zemininde çalışmayı öğrendik. Ayrımcılığa karşı bakış açısını geliştirdik. Biz engellilik meselesini sadece düz anlamda, klasik anlamda, haktan ibaret görmüyoruz; bir de ayrımcılık boyutu vardı bunun... Ortak çalışabiliriz ve ortak çalışmak çok daha güzel. Herkes birbirine kapasitesini aktardı. Sonraki aşamada engelli hakları izleme örgütünü kurduk. En çok ne kattı dersenez, uzmanlaşmış zaten inisiyatifler bu anlamda önemli, belli bir konuyu seçersiniz çalışırsınız. Bu çalışmalar engelli hareketine izleme ve raporlama yöntemini benimsetmiştir.³²

TOHAD’ın özellikle Sabancı Vakfı ve diğer kuruluşlarla yürüttükleri izleme çalışmaları devam etmektedir. Otizm Dernekleri Federasyonu’ndan (ODFED) Ergin Güngör de Türkiye’de otizmi nasıl gündem haline getirdiklerini ve bu konudaki faaliyetlerini şu sözlerle dile getirmiştir:

Süleyman Akbulut’un bahsettiği gibi, bizim alanımızda da hak temelli çalışmalar ancak 2000’li yılların başında yavaş yavaş yeşermeye başlamıştır. Benim başkanlığımla yaptığım dernek 27 Aralık 1999’da kurulmuştur. Derneğimizin temel kuruluş sebebi de hak temelli çalışmalar olmuştur. Yani yurt dışında gördüğümüz manzaranın ülkemizde de elde edilebileceği, doğru yöntemlerle ve doğru baskı düzeyiyle hak edilen sonuçlara ulaşılabileceği açıktır. Ancak bir süre sonra yalnız olduğumuzu ve bu yalnızlığın beklediğimiz etkiyi yaratamayacağını düşündük ve daha fazla dernek kurulması için teşvik edici çalışmalar da yaptık. Farklı illerde yeni derneklerin kurulması için bazı dernek tüzükleri hazırladık. En son çare olarak da bir fikir ortaya attık: Otizm platformu kuralım; yeterince dernek olduk, bir araya gelip bir ses çıkarmasını sağlayalım. Bu arada tabii çeşitli yazışmalar, dilekçeler, bazı hukuki süreçler konusunda da girişimlerimiz vardı. 2003’te Tohum Otizm Vakfının kurulması yine ülkemizde önemli bir tarihi nokta sayılabilir ki bu vakıf eğitimin niteliğinin yükseltilmesi

31 Onur Cantimur, “Türkiye’de Engellilik Hareketi Paneli”, 2. *Engellilik Araştırmaları Konferansı: Dünden Bugüne Engellilik*, 15-16 Kasım 2018, İstanbul.

32 Akbulut, “Türkiye’de Engellilik Hareketi Paneli”.

halinde hangi sonuçları elde edebileceğimizi bütün kamuoyuna gösteren iyi bir örnek olmuştur. Bu vakıf, Amerika'dan getirdiği bir tekniği de ülkemizde layıkıyla uyguluyordu. 2006'da platform kurma fikrimiz hayat buldu. Ankara'da Sivil Toplum Geliştirme Merkezinin katkılarıyla bu fikir belli bir başlangıca da sahip oldu. Son derece iyi bir tesadüfle 2007'de Birleşmiş Milletler genel kurulu -Ürdün temsilcisinin teklifiyle- 2 Nisan'ı Dünya Otizm Farkındalık Günü ilan etti. Bu gelişmenin de etkisiyle 2008'de çok etkili bir bildirge yayınladık. Bu bildirgeyi yayınladığımız sırada Ankara Ticaret Odası salonunda Birleşmiş Milletler temsilcisini de çağırarak, 2 Nisan'ı ilk defa Türkiye'yle tanıştırmış olduk. Nisan ayı boyunca otizme dair çeşitli vurgularla bütün ülkenin ihtiyaçlarının tanınması için çalıştık. Benzeri bir bildirgeyi 2010'da, diğer bir bildirgeyi de 2011'de aynı etkiyi sağlayacak yöntemlerle yapmaya çalıştık.³³

Tıpkı Ergin Güngör'ün otizm alanında çalışanları artırma çabaları gibi, Engelli Kadın Derneğinden (ENKAD) Beyza Ünal da engelli kadınlar arasındaki en temel önceliği, hak temelli savunuculuğun kavratılması olarak görüyor:

Çoğu eğitimimiz, yaptığımız projeler atölye çalışmaları, bunlar genelde engelli kadınlarla yürüttüğümüz projeler oldu ve amacımız engelli kadınların hak temelli anlayış geliştirmelerini sağlamaktı. Çünkü pek çok engelli kadın tam da bahsettiğimiz 2000'ler öncesi sürecin de etkisiyle ve aynı zamanda eğitim olanaklarına erişememeleriyle ya da iş olanaklarına erişememeleriyle çok büyük bir engellenmenin içindeler aslında ve dolayısıyla hak temelli savunuculuk nasıl olur nedir ne gibi hakları vardır, bunların çok farkında olmayabiliyorlar. Dolayısıyla biz de bu yüzden çoğunlukla aslında engelli kadınlarla hem de farklı şehirlerdeki engelli kadınlarla bir araya gelerek çalışmalar yapmayı önemsedik bu zamana kadar. Ve onların güçlendirilmesinde ve kendi bölgelerinde kendi hareketlerini kurmalarına destek olmaya çalıştık. Bunun dışında diğer kadın örgütleriyle, toplumsal cinsiyet çalışan örgütlerle ortaklaşa yürüttüğümüz projelerimiz oldu. Bunlarda da yine engelde olan ya da olmayan kadınlara genel olarak hem toplumsal cinsiyet hem engelli hakları konularında destek olmaya çalıştık.³⁴

Onur Cantimur, başlangıçta aileler tarafından kurulan örgütlerinde zamanla işitme engellilerin de nasıl söz sahibi olduklarını şu sözlerle anlatıyor:

Biz buraya nasıl geldik? 2003 yılında bir işitme engelli annesi bizim dernek başkanımızdı. O zamanlar 15 yaşındaydım. Dernek başkanımız araştırmalar yapıyor, diğer dernekleri de ziyaret ediyordu. O derneklerde işaret dili kullanan yetişkinler okey oynuyorlar, kâğıt oynuyorlardı; kötölemek için söylemiyorum, mevcut durumu söylüyorum. Böylece hak temelli olan derneğin kuruluşunun temelinin atıyorlar. Yönetim kurulunda aileler ön planda oluyor.

33 Ergin Güngör, "Türkiye'de Engellilik Hareketi Paneli", 2. *Engellilik Araştırmaları Konferansı: Dünden Bugüne Engellilik*, 15-16 Kasım 2018, İstanbul.

34 Beyza Ünal, "Türkiye'de Engellilik Hareketi Paneli", 2. *Engellilik Araştırmaları Konferansı: Dünden Bugüne Engellilik*, 15-16 Kasım 2018, İstanbul.

İşaret dili kullanan çocuklar tabii ki doğal olarak kendini ifade edemiyor. Son zamanlarda bilgiye erişim internet sayesinde, eğitimler sayesinde biraz kendini geliştirdikleri için de daha fazla rol almaya başlıyoruz, özellikle işitme cihazları kullananlar. İşaret dilinde cihazlarımıza erişmeyi de savunuyoruz, sosyal güvenlik kurumunun işitme cihazlarımızın maliyetini tam olarak karşılamasını istiyoruz. Bizim derneğimizin üye profilinde işaret dili kullanan, işitme cihazı kullanan, implant kullanan üyeler mevcut. Yönetim kurulu da bu arkadaşlardan oluşmaktadır.³⁵

Emre Taşgın’ın anlatımıyla, EGED’in gerek engelli üniversite öğrencilerinin sorunlarının saptanması ve ortadan kaldırılması için ortaya koydukları çalışma ve raporlar gerekse engelli çalışanların sorunları konusunda attıkları adımlarla eğitimde EGED’in son dönemlerde etkili engelli sivil toplum kuruluşlarından birisi olduğunu söylemek hiç yanlış olmaz.

Panel sırasında yönetici olmam nedeniyle o sırada çok bahsedemediğim, 2005 yılında bir grup olarak kurulan ve 2012 yılında dernekleşen Engelsiz Erişim de, şehir içi toplu taşıma sistemlerinin erişilebilirliği ve sesli anons sistemlerinin ortaya çıkması, sesli betimlemenin Türkiye’de başlatılması, çeşitli platformlarla yürüttükleri Kaldırım Aktivistleri çalışmaları, web sayfaları ve bankaların erişilebilirliği konusundaki faaliyetleri ve son dönemde görme engellilerin tek başlarına ve erişilebilir biçimde oy kullanmaları yönündeki çalışmalarıyla hak temelli 2000 sonrası hareketin önemli temsilcilerinden biri kabul edilebilir.

2000 sonrası hak temelli yaklaşımda bulunan yapıların ilk önceliklerinin kendi kitlelerini savunuculuk konusunda bilinçlendirmek olduğu göze çarpıyor. Sonrasında ise çeşitli fonların da desteğiyle kendi sorun ve beklentilerini üst düzeyde ortaya koyan çalışmalar ön planda görünüyor. Bu örgütlerin çıkış hikâyeleri ise bize teknolojinin önemini hatırlatıyor. Dikmen Bezmez ve Sibel Yardımcı, yalnızca internet üzerinde örgütlenen “Engelliler.Biz Platformu”-nun kişilerin hızlı örgütlenmesi ve eylemlilik sürecinde ne denli etkili olduğunu belirtmişlerdi.³⁶ Emre Taşgın da benzer bir sürecin EGED’in çıkışında ne kadar etkili olduğunu şu sözlerle belirtiyor:

Evet, aslında 2000’li yılların ortalarından itibaren görmeyen bireyler internette daha fazla görünür olmaya başladılar, ekran okuyucular daha fazla kişinin evine girmeye başladı. Hocamız eskiden “kimin evinde bilgisayar olduğunu biz bilirdik” derdi, 2000’li yılların ilk yıllarında. Ama şimdi bilemiyorsunuz, bu güzel bir şey bilgiye erişim noktasında. Bu beraberinde yeni bir kitleyi de doğurdu. İnternet ortamında kendi fikirlerini paylaşma ve bu fikirlerin birbirini etkilemesi süreci. Engelsiz Erişim grubu ilk olarak 2005 yılında çalışma-

35 Cantimur, “Türkiye’de Engellilik Hareketi Paneli”.

36 Bezmez ve Yardımcı, “In Search of Disability Rights: Citizenship and Turkish Disability Organizations”, 603-615.

ya başladı diye biliyorum. 2009 yılında da EGED olarak internette örgütlenmeye başladık. Basit bir Google grubu üzerinden örgütlenmeye başladık aslında. Görme engelli öğrenciler kendi aralarında çözüm önerileri geliştirsin, materyal paylaşsın ve ders çalışma ortamları, bilgiye erişim noktasında kaynak ihtiyacı azalsın diye. Evet, kısmen böyle oldu ama aynı zamanda hepimizin farklı farklı sorunları ve birbirine benzer çözümleri de vardı. Bunlar bir araya geldi ve çözüm önerileri artık uygulanabilir projeler haline gelmeye, kamu kurumları nezdinde muhatap bulacak kaliteye ulaşmaya başladı.³⁷

Emre Taşgın 2000 sonrası ortaya çıkan yeni örgütlenmenin eski yapılardan neden koşturduğunu da teknolojiye bağlıyor:

Biz niye mesela EGED’i kurduk da var olan bir STK’ya dâhil olmadık? Ben, mesela, dâhildim geçmişte; dâhil olmayanlar da vardı. Öncelikle, o derneklerin yöneticilerinin belki akademik gelişmeleri belki de var olan teknoloji çağını yakından takip edememeleri, ama en önemlisi de bence gelişen teknolojiyle birtakım şeylerin değiştiğini fark edememeleri olabilir mesele. Gençlerin beklentileri ve engellilikte faaliyet yürüten STK’lar arasındaki kopukluk. Denetim noktasında biraz eksik kalınmışlık ve dernek denince akla yardım toplayan, engellileri istismar eden yapıların gelmesi ve gençlerin bu noktadaki aşırı rahatsızlığı. Evet, yeni nesil gençler kendi çözümlerini geliştirerek hayata uygulayan, bunları erişilebilir teknolojiler yoluyla mesleklerinde kullanabilen, günlük yaşamlarına adapte eden kişiler. Tam da böyle bir noktada engelliler adına yardım toplayan, okullarına gelip mavi kapak dağıtan dernekler görünce, “dernek mi aman” demeye başladılar. Spor kulüpleri de yaygınlaştı. Gençlerin büyük bir kısmı da spor kulüplerine gidiyorlar; hem sportif faaliyetler yapıyorlar, aynı zamanda da başarılı olan arkadaşlarımız ekonomik açıdan birtakım kazanımlar elde edebiliyorlar. Evet, böyle bir ortamda var olan STK’larda kendi sözlerini değerli kılacak bir platform bulamayan kişiler tarafından oluşturuldu EGED.³⁸

Sonuç olarak, teknoloji ve iletişim olanaklarının gelişimi daha esnek engelli örgütlerinin ve platformların kurulmasına izin vermiş görünüyor. Bu da maddi olarak kamuya daha az göbekten bağlı, o yüzden de çok daha özgür biçimde politikalar üreten, üretilenlere karşı çıkabilen örgütlerin doğmasına yol açmıştır.

3.2. Karar Mekanizmalarına Aktif Katılım

Fuat Keyman’ın ortaya koyduğu sivil toplum hareketinin üçüncü evresi olan yönetsel kararlara aktif katılımın özellikle 2005 sonrası ortaya çıkan dernek ve platformların rollerini daha da güçlendirdiğini gözlemliyoruz.³⁹ Engelsiz Erişim Derneğinin çabalarıyla şehir içi

37 Emre Taşgın, “Türkiye’de Engellilik Hareketi Paneli”, 2. *Engellilik Araştırmaları Konferansı: Dünden Bugüne Engellilik*, 15-16 Kasım 2018, İstanbul.

38 Taşgın, “Türkiye’de Engellilik Hareketi Paneli”.

39 Keyman, “Sivil Toplum”.

anons sistemlerinin artması, sesli betimleme ve eş erişim kavramlarının mevzuata girmesi, son dönemlerde körlerin tek başına oy kullanmalarını sağlayan pusula şablonunun Yüksek Seçim Kurulu (YSK) kararlarında resmen kabul edilmesi, TOHAD’ın açtığı davalar ve çabalarıyla gerçekleşen kazanımlar, EGED’in yoğun kampanyalarıyla engelli öğretmen alımı noktasındaki kısıtlamaların kaldırılması ve ÖSYM’nin düzenlediği Elektronik Yabancı Dil sınavının körler için erişilebilir hale getirilmesi geliştirilen politikalar ve alınan kararlara etki gücünün yalnızca birkaç örneğidir.

Süleyman Akbulut etki güçlerinin artmasını şu sözlerle özetliyor:

Ayrımcılığı Önleme Platformunda çalışıyordum; o zaman Bakanlıktan dönüş yaptılar, “yahu yeter yapıyoruz, üstümüze artık gelmeyin,” diye. Ayrımcılığa karşı bakış açısını geliştirdik, meselenin ayrımcılık olduğunu kamu kurumlarına söyledik. Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi’nde ek protokolün onaylanmasında etkisi oldu. Meclisin Anayasa Komisyonu’na taslak sunduk, o zaman mevzuatta değişim yaratan çok ciddi değişiklikler yapıldı.⁴⁰

Ergin Güler de otizmle ilgili hazırladıkları üç bildirin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının hazırladığı Otizm Eylem Planı’na nasıl etki ettiğini anlatıyor:

Ortaya attığımız bu üç bildirgenin içeriğinden alıntılarla çalıştığımız eylem planı, Aile Bakanlığı tarafından güçlü bir şekilde sahiplenildi. Tabii bu gerçekleşene kadar birçok görüşme yaptık, birçok ikna süreci yaşadık. Otizm Eylem Planı, bir otizmliler için başlangıçtan, teşhisten vefata kadar gerekli olan neredeyse bütün ihtiyaçları barındırıyordu. Eksikleri var mı, evet hala eksikleri var ama çok önemli bir başlangıçtı. 2013’te Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile birlikte Otizm Platformu olarak taslak şekilde ilan edildi. 2014’te Otizm Eylem Planı hayata geçmesi devlet tarafından sahiplenilir hale geldi. Bu baskıyla, Otizm Eylem Planı 3 Aralık 2016’da Resmî Gazete’de yayımlanarak resmîyet kazandı.⁴¹

Onur Cantimur da işitme engelli örgütleri olarak karar mekanizmalarına müdahil olamamalarının olumsuz sonuçlarına değinmektedir. En azından bu mekanizmanın önemini şöyle vurguluyor:

Şunun çok önemli olduğunu vurgulamak istiyorum: Gördüğüm erişilebilirlik denetim formlarında rampalar, kapı girişleri, asansörler hakkında sorular, kabartması var mı yok mu şeklinde bir sürü sayfa vardı; ama hiçbirinde işitme engelliler için bir şey yoktu maalesef. Orada tanıtım filmi varsa altyazı var mı, işaret dili tercümanı var mı sağ alt köşesinde, görsel ikazlar var mı? Bir arkadaşım bana “Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, bürokratlar görme engelli ve bedensel engelli olduğu için erişilebilirlik izleme formları o şekilde

40 Akbulut, “Türkiye’de Engellilik Hareketi Paneli”.

41 Güler, “Türkiye’de Engellilik Hareketi Paneli”.

hazırlanmış.” dedi. O yüzden midir, bilmiyorum. Takdiri size bırakıyorum. Şu anda 2018 yılındayız. Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi’ni imzalamış olmamıza rağmen -bütün materyallerin işitme engelliler için erişilebilir formatta olması gerektiğine dair madde var biliyorsunuz- Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi’nin işaret dilinde çevirisi yok, kaydı yok, sağrlar için uygun bir şekilde erişimi yok. Hiç dikkat ettiniz mi, bütün mevzuat bilgisi işiten insanlara göre yapılmış. Bütün ağır terimler var web sayfalarında, dokümantasyonlarda, belgelerde.⁴²

Engelli örgüt ve platformlarının etkileme gücü sadece devlet kurumlarını değiştirmekle kalmadı. Yapılan çeşitli sosyal medya kampanyalarıyla, bankaları, beyaz eşya üreticilerini, uygulama geliştiricileri çok daha erişilebilir çözümler üretmeye yönlendirdi. Bu noktada kitlenin doğrudan herhangi bir örgüte üyelik zorunluluğu olmadan dilediği kampanyaya destek vermesi sivil toplumun gücünü ve kararlara etki etme kapasitesini her geçen gün artırma potansiyeline sahip bir olgudur.

3.3. Yatay Örgütlenme

Dikmen Bezmez ve Sibel Yardımcı, “Engelliler.Biz Platformu”nda bir forum konu başlığı açarak insanların sivil toplum kuruluşları hakkındaki görüşlerine başvurmuşlardır.⁴³ Burada çıkan başlıca şikâyetlerden birisi de eski örgütlerdeki antidemokratik yapılanma olmuştur. 2000 öncesi kurulan birçok örgütün yönetim kademesindeki kişiler genellikle pek değişmemiş ve gençlerin buralarda söz sahibi olabilmeleri çok mümkün olamamıştır. 2000 sonrası daha çok gençlerin oluşturdukları yapıların tam da bu düzene tepki olarak doğduğunu söyleyebiliriz. Bu dönemde çok sayıda engelli örgütünün çıkmasında 2002’de Medeni Kanun’da yapılan değişikliğinin yanı sıra 2004 yılında Dernekler Kanunu’nda yapılan değişikliğin de önemli bir rolü olduğu anlaşılmaktadır. Şerafettin Gökâl, yine dernekler yasasının dernekler üzerindeki devlet denetimini önemli ölçüde azaltan, federasyon ve konfederasyon kurulmasını kolaylaştıran çok daha kısa bir çerçeve yasa mahiyetinde hazırlandığını belirtir.⁴⁴ Emin Demirci ise 1983 yılında kabul edilen ve 21 yıl boyunca geçerli olan eski Dernekler Kanunu’nun 88. maddesinin özürlü örgütlerinin 4 federasyon çatısı altında toplanmasını zorunlu kıldığını ifade eder.⁴⁵ 2004 yılındaki dernekler yasasının tüm bu kısıtlamaları ortadan kaldırmasıyla çok daha fazla dernek ve platform kurulmasının önü açılmıştır. Kurulan bu dernekler de eski yapılardaki hiyerarşiye tepki olarak yatay bir örgütlenme modelini tercih etmişlerdir. Süleyman Akbulut’a kulak verelim:

42 Cantimur, “Türkiye’de Engellilik Hareketi Paneli”.

43 Bezmez ve Yardımcı, “In Search of Disability Rights”, 603-615.

44 Şerafettin Gökâl, “Yeni Dernekler Kanunu”, *TBB Dergisi* 58 (2005): 209

45 Demirci, *Homeros’tan Aşık Veysel’e: Tarihte ve Toplum Yaşamında Körler*.

2010'lu yıllardan sonra bir şey daha gelişti, dikey ve yatay örgütlenme modelleri ortaya çıktı. Hiyerarşi değişmeye başladı, bizim dernekte yönetim kurulu sadece bir resmi idare farktır, başka bir şey yaratmaz. Hep örgütlerde bunu görüyoruz, çok hoşumuza gidiyor.⁴⁶

EGED de yatay örgütlenme modelinin önemini vurgulayanlardandır: “Mesela bizim EGED üyelerinin büyük bir kısmı web sitesine giremezse yönetim kurulunu sayamazlar.”⁴⁷

Emre Taşgın dernekler arası kurulan platformların da sundukları yatay örgütlenme modeli sayesinde daha katılımcı olacaklarını anlatıyor:

O yüzden olumsuz yanları belki olmakla beraber, dernek yasasının bugünkü halini engelli derneklerinin çeşitliliği bakımından olumlu buluyorum. İşin anti-hiyerarşik yapılardan platformlara evrilmesi gerekiyor; konfederasyon, federasyon gibi yapılar hala önemli olsalar ve yasal olarak muhatap olarak önemli rol oynasalar da artık platform gibi yapılar daha önemli. Orada kimse kimsenin başkanı değil, kimse kimsenin altı üstü de değil. Artık platformlar gerektiğinde bir araya geliyor, gerektiğinde dağılıyor. Platformların en az konfederasyon federasyon gibi yapılar kadar değerli olduğunu düşünüyorum.⁴⁸

Engelsiz Erişim Derneği de temel çalışma ilkelerinin yedincisini anti-hiyerarşik yapılanma olarak belirleyerek sayfasında yayınlamıştır.⁴⁹ 2000 sonrası yapılardaki bu yatay örgütlenme modeli, üye ve katılımcıların çok daha fazla özgüvenle bir şeyleri değiştirmek için etkin olmalarına yol açmış; bu da hak temelli örgüt yapısını güçlendirmiştir.

3. Sonuç ve 2020 Sonrası Engelli Hareketinin İşaretleri

1940-1980 arasındaki daha çok eğitilmiş ve istihdam edilmiş engelli bireyler yetiştirme çabası sonrası, 1980'den 2000'li yıllara dek gerek askeri darbenin yarattığı koşullar gerek dünyadaki gelişmelere paralel olarak karar mekanizmalarında daha çok rol alan ve hakları için daha çok mücadele eden bir engelli hareketi filizlenmiştir. Ancak bu hareketin hak temelli yapılara dönüşmesi için şartların biraz daha olgunlaşması gerekmiştir. Teknolojik gelişmeler, 1997 Özürlüler İdaresi Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Dernekler Kanunu'nun 2004 yılında değişimi, 2005'teki Engelliler Hakkında Kanun, Türkiye'nin Avrupa Birliği adaylığı ve Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nin kabulü gibi olaylar söz konusu şartları olgunlaştıran bazı etmenler olarak değerlendirilebilir.⁵⁰

46 Akbulut, “Türkiye’de Engellilik Hareketi Paneli”.

47 Taşgın, “Türkiye’de Engellilik Hareketi Paneli”.

48 Taşgın, “Türkiye’de Engellilik Hareketi Paneli”.

49 “Engelsiz Erişim Derneği Temel Çalışma İlkeleri”, erişim: 17 Ağustos 2019, <https://www.engelsizerisim.com/sayfa/engelsiz-erisim-dernegi-temel-calisma-ilkeleri/>

50 Özürlüler İdaresi Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Kanun Hükmünde Kararname Tarihi: 25/3/1997 No: 571, Yetki Kanununun Tarihi: 3/12/1996, No: 4216, Yayımlandığı *Resmî Gazete* Tarihi: 30/5/1997 No: 23004 (Mükerrer).

2018 Kasım ayında gerçekleşen Engellilik Araştırmaları Kongresinde düzenlenen 2000 Sonrası Engelli Hareketi paneline katılan konuşmacıların söyledikleri ışığında, 2000 sonrası engelli hareketinin üç temel sacayağına oturduğunu anlıyoruz: Hak temelli yaklaşım, karar mekanizmalarına aktif katılım ve yatay örgütlenme. Örgüt ve platformlar artık engelli haklarının yardım, bağış ve kişisel çözümlerle değil, bizzat sosyal engellemelerin ortadan kaldırılmasıyla çözülebileceği inancıyla bildiriler hazırlamakta, araştırmalar yapmakta ve ihtiyaç duyduklarında gerek sanal ortamda gerek sokakta bazen eylemlerle, bazen sosyal medya kampanyalarıyla, bazen lobi çalışmalarıyla yönetici erki etkilemeye gayret etmektedir. Aynı zamanda kendi tabanlarını savunuculuk konusunda bilinçlendirmeye çalışmaktadır. Bu çabaları sonuç vermektedir; hem devlet hem özel kuruluşlar engellilerle ilgili kararlar alırken platform ve örgütlerin görüşlerine daha çok başvurmaktadır. Engelli hareketi de yatay örgütlenme modeli ve anti-hiyerarşik düzende, -teknolojinin de etkisiyle- çok daha hızlı mobilize olmaktadır ve olaylara çok daha etkin biçimde müdahale edebilmektedir.

Elbette yol tamamen dikensiz değil. 1980'in baskıcı ortamında devletin denetimi altında ve federasyonlara bağlı olmak zorunda kalan engelli örgütleri bu sefer de sayıca çoğalma ancak küçülme sürecine girmektedir. Bu da olası güç bölünmesi tehlikesini beraberinde getirmiştir. Bunu engellemek için 2010 sonrası platform ve engelli meclisleri arayışları görülmektedir. Panelistlerimizden Ergin Güngör, Otizm Dernekleri Federasyonu ve Otizm Meclisi kurma süreçlerini şöyle özetliyor:

2014'te otizm platformunun artık bir tüzel kişiliğe sahip olması gerekçesiyle bugünkü -benim de halen başkanlığını yaptığım- Otizm Dernekleri Federasyonu kuruldu. Akabinde Türkiye'deki bütün federasyon, vakıf, dernek gibi oluşumların bir arada olduğu Türkiye Otizm Meclisi'nin kurulması kararı alındı ve Konya'da yapılan genel kurulla Türkiye Otizm Meclisi kuruldu. Tabii bu meclisin kurulması Türkiye'de yaklaşık 87 STK'nın, bütün illerdeki STK'ların, vakıfların, derneklerin, federasyonların bir araya gelip çok daha kuvvetli ve etkili ses çıkarması demektir. Aramızda çok mu iyi anlaşıyorduk? Hayır, ama dışarıya tek bir ses çıkarma becerisini gösteriyorduk.⁵¹

Benzeri bir çalışma da 2018 yılında Engelliler Konfederasyonunca Avrupa Birliği desteği alınarak başlatılmıştır. "Aktif Yurttaşlık Hakkımızdır: Türkiye Engelliler Meclisine Doğru" adıyla başlayan proje kapsamında, 52 ilde engel grubunu -federasyon veya konfederasyon fark etmeksizin- kapsayan "İl Engelli Meclisleri"nin kurulması ve 2020 yılında Türkiye Engelliler Meclisi'nin oluşturulması hedeflenmektedir.⁵² Engelliler Konfederasyonu tarafından İstanbul Avrupa Yakası Meclisini toplamamız için tarafımıza gönderilen yazıda, Türkiye'de engel-

51 Güngör, "Türkiye'de Engellilik Hareketi Paneli".

52 "TEM Projesi", erişim: 16 Ağustos 2019, <http://www.turkiyeengellimeclisi.org/?SyfNmb=2&pt=TEM+Projesi%3F>

li örgütlerinin sayıca çokluğunun ve dağınıklığının engelli hareketinin zayıflamasına sebep olduğu savıyla bu projeye başlandığı belirtilmiştir. Kısaca 2020'li yıllar sayıca oldukça çok olan engelli örgütlerinin platform, meclis ve benzeri adlarla ortak ses çıkarabilme çabalarına şahit olunacak gibi görünüyor.

2020'li yılların bir başka önemli konusu, -panelimizde Emre Taşgın'ın da dile getirdiği gibi- örgütlerin ekonomik sürdürülebilirliklerini nasıl sağlayacaklarıdır. Hak temelli kalabilmek için yaşamını sürdürecekt kadar bağımsız olmak ve zaman zaman bu bağımsızlığı koruyabilmek için fonlar almak önemli bir zorunluluktur. 2000-2010 yılları arasında Türkiye'nin AB adaylığı ve bu kapsamda sağlanan fonlar hak temelli yapıları nitel ve nicel olarak arttırmıştır. Ancak son zamanlarda AB adaylığından uzaklaşma ve tüm toplumdaki eylemlilik sürecinin azalması 2020'li yılların çok da kolay geçmeyeceğine işaret etmektedir.

Engelli örgütlerinin kendi aralarında oluşturacakları güçlü yapılar kadar farklılıkları olan diğer örgütlerle de zaman zaman söylem ve eylem birliği yapması güçlerini arttırabilecek ciddi bir aşamadır. Beyza Ünal, panelde bunu engelli kadın örgütlerinin diğer kadın örgütleri ve LGBT örgütleri ile daha çok iş birliği yapması gerektiğini ifade ederek vurgulamıştır. Emre Taşgın da engelli örgütlerinin kapalı yapılarından kurtulmasının önemli olduğunu özellikle belirtmiştir. Madalyonun diğer tarafında ise engelli örgütlerinin diğer örgütlerle birlikte hareket ettiklerinde kendi tabanlarından gelecek ve dikkate alınması gereken tepki olasılığı vardır. Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı, Bülent Küçükaslan ve "Engelliler.Biz Platformu"-nun Hrant Dink suikastı sonrası verdiği desteğe gelen eleştirilerden söz eder ve muhafazakâr engelli kitlenin bu tarz birlikteliklere çok da sıcak bakmayabileceklerini ortaya koymaktadır.⁵³ Hal böyleyken, bir yandan Emre Taşgın'ın dediği gibi mümkün olduğunca siyasetin günlük gündeminden uzak durup yalnızca engelli hakları ortak paydasında buluşma çabasıyla, Beyza Ünal'ın işaret ettiği farklı örgütlerle güç birliği yapma amacının nasıl bir arada bulunabileceği çözülmesi gereken bir sorunsal gibi duruyor.

Tüm bu bilgilerin ışığında şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki gelecek bizi nereye götürürse götürsün, sakat kitle, kendilerini engelli yapan şeyin, bireysel sorunları değil, sosyal engeller olduğu konusunda geri dönülmez bir bilinç sahibi olmuş durumdadır.

Kaynakça / References

- “Engelsiz Erişim Derneği Temel Çalışma İlkeleri”. Erişim: 17 Ağustos 2019, <https://www.engelsizerisim.com/sayfa/engelsiz-erisim-dernegi-temel-calisma-ilkeleri/>
- Altıok, Selim ve Altıok, Kerim. “Prof. Önder Kütahyalı’nın Meslek Yaşamı Konusunda Kendi Anlatımı”. Erişim: 16 Ağustos 2019, <http://selimkerim.com/profonderkutahyalı.html>
- Bezmez, Dikmen ve Yardımcı, Sibel. “In Search of Disability Rights: Citizenship and Turkish Disability Organizations”. *Disability & Society* 25/5 (2010): 603-615.
- Demirci, Emin. *A Survey of Adult Education Services of the Associations of the Handicapped in Ankara, Istanbul and İzmir*. Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987.
- Demirci, Emin. *Homeros'tan Aşık Veysel'e: Tarihte ve Toplum Yaşamında Körler (Bilgelik mi, Çaresizlik mi?)*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2005.
- Keyman, E. Fuat. “Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları”. *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları No:4*, haz. Arzu Karamani (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2004), erişim: 24 Aralık 2009, http://stk.bilgi.edu.tr/docs/keyman_std_4.pdf
- Oliver, Michael. *Understanding Disability: From Theory to Practice*. London: Macmillan, 1996.
- Yılmaz, Engin ve Vural, Adem. “Altı Nokta Körler Derneğinin Kurucularından Gültekin Yazgan’ı Anma ve Engellilik Üzerine Konuşmalar”. Erişim: 15 Ağustos 2019, <https://www.dunyayaseslen.com/icerik/1-subat-2012-engelsiz-erisimli-saatler>
- Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, Kanun No. 5825, Kabul Tarihi: 3/12/2008 <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5825.html>
- Kapalı grup konuşması. Erişim: 10 Ağustos 2019, <https://groups.google.com/forum/#!forum/teknokor>
- Kapalı grup konuşması. Erişim: 10 Ağustos 2019, <https://groups.google.com/forum/?pli=1#!forum/gormeengelli-ogrenciler>
- UPIAS, *Fundamental Principles of Disability*. London: Union of the Physically Impaired Against Segregation, 1976.
- Özürlüler İdaresi Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Yayın Tarihi: 25/3/1997, No: 571, Yetki Kanununun Tarihi: 3/12/1996 No: 4216, Yayımlandığı Resmi Gazete. Tarihi: 30/5/1997 No: 23004 (Mükerrer)
- Dernekler Kanunu, Kanun Tertip: 5, Resmî Gazete Tarihi: 23.11.2004 Sayısı: 25649
- Engelliler Hakkında Kanun, Tertip: 5, Resmî Gazete Tarihi: 07.07.2005, Sayısı: 25868 Kabul Tarihi: 01.07.2005
- “TEM Projesi”. Erişim: 16 Ağustos 2019, <http://www.turkiyeengellimeclisi.org/?SyfNmb=2&pt=TEM+Projesi%3F>